

Мирон Ганушевський

РОМАН ШУХЕВИЧ У МОЇХ СПОМИНАХ

Пластуни львівських полків, 1-го ім. Петра Конашевича-Сагайдачного з Головної, та 7-го ім. кн. Лева з Філії, відбували показ пластової справності в саді Сестер Василянок при вул. Потоцького, з участю українського громадянства м. Львова (можливо мова йде про перше українське джемборі в червні 1922 року – А.С.)

Між іншим, з допомогою пластових палиць був збудований линвовий міст, і гордістю 1-го полку був правдивий телеграф, що сполучував Команди частин, а я, як учень п'ятої класи, був полковим телеграфістом. Цієї штуки навчив мене залізничний телеграфіст, що вчив мене азбуки Морзе, відбирав депешу, коли викликували нашу станцію тощо. Це мені пізніше дуже придалося. Коли я на пластовому святі надавав і відбирав телеграми, одна мене насторожила. Вона говорила:

„Уважай, бо зараз до тебе прийде Дрот. Скоб, Шух”. Я напружив увагу, щоб усе йшло справно без помилок. Мої "кур'єри" – молодший брат Теофіл, та ще один з Філії, були заалармовані заповідженою візитом дуже гострого "Дрота". За кілька хвилин надійшов професор. Я схопився із стільця, скинув шапку і, ставши на "позір", сказав "СКОБ". Дрот голосно відповів "СКОБ", а при тому зауважив:

– Молодий пластуне, ти зробив три рухи, незгідні з пластовим впорядком. Перше, ти не смів переривати надавання депеші, бо ти в службі. Друге, ти не повинен скидати шапки, а ще такої гарної старшинської з тризубом, а повинен "салютувати" трьома пальцями до дашка, як пластун. А третє, якщо ти встав, треба було зголосити

хто ти: ім'я й прізвище, пластове псевдо, полк і гурток, до якого належиш. Будеш пам'ятати? Я стояв "на позір" і вже при відході Дрота, вдарив в дашок і сказав "Скоб", а потім обтер піт із чола. Професор відійшов, а до мене підійшов молодий пластун, що вже мав капелюха й асистував Дротові; він тихо сказав:

— Я Шух, з Філії. Мусимо поговорити. Жди на мене біля виходу по святі. Нам треба ще багато вчитися дисципліни, а телеграфіст нам придасться...

Коли він пішов, я сів до апарату, але остання подія не сходила мені з голови. Хто це той „Шух” і кому треба телеграфіста? Нарешті я дочекався кінця, встиг перейти линвовим мостом і біля виходу побачив „Шуха”. Навчений досвідом, засалютував трьома пальцями і сказав "СКОБ". А він вискалив білі зуби від вуха до вуха в приємній усмішці, взяв мене під рамя і півголосом сказав:

— Я з 7-го полку ім. князя Лева, називаюся Роман Шухевич. Про тебе знаю від Мадярка з твоєї кляси. Ходи зі мною, щоб ти знав, де я живу... Чи ти вже чув про УВО?

— Так! То Організація наших військових старшин, що й далі воюють з Польщею, але з підпілля...

— Добре, але ти знаєш, що старшини мусять мати своє військо, а ним повинні бути старші й молодші учні. Чи хочеш таким бути? Я простягнув йому руку на знак згоди. Відтоді ми заприятнілися, і я не раз заходив до нього, пізнав ще трьох учнів, і ми ходили грати кічки на Вульці, де також училися різних таємниць та переходили під його проводом вишкіл "вояків". Попри дисципліну чисто військового характеру він учив нас посуненої до крайніх меж осторожності, що в майбутньому мало нас хоронити від польської поліції, несподіваних арештів, особистих трусів. Треба було добре знати як поводитися під час переслухань на поліції та в суді. Ми мусіли добре знати

П

ластовий

З

акон і впоряд. Я вчився азбуки Морзе. Ми вміли писати шифровані ґрипси та були горді, що "служимо" в підпільному війську УВО. По кількох місяцях навчання „Шух” запрягнув нашу чвірку як членів УВО біля печери у св. Юрі. Нам дрижали руки, які ми тримали на хресті й револьвері й повторяли за „Шухом” слова, що відбивалися від низького склепіння, де стояв на колінах різьблений в камені св. Антоній (насправді Св. Онуфрій –

А.С.). Потім розходилася наша п'ятка в різні сторони, насторожена, обережна.

Ми відчували силу Організації, але на такі теми не говорили в клясах, і найближчі колеги не знали про нас, як і ми про них. Але якось відчувалося, хто "наш", а таких було багато, дуже багато. Все, що ми робили з доручення УВО, як-от агітацію проти виборів, проти побору до війська та інше, було протестом проти безправної та насильної окупації Західної України польським військом.

Одного дня, під час гутірки нашої п'ятки, Роман сказав, що ми повинні гартуватися, щоб бути сильними й добрими спортсменами, мусимо вміти добре плавати і... добре стріляти. Тому доручив нам ходити на спортову площу "Сокола Батька", вправляти руханку й легкоатлетку. Сам вироблявся на доброго спортсмен-змагуна. Під час "Запорізьких ігрищ" у марші з повним обтяженням взяв перше місце. Незабаром ми зорганізували туристичний гурток і назвали його "Тури". Гурток мав пластовий однострій, але без відзнак, щоб поліція не чіплялася.

Ми вибралися в Карпати. Збірка мала бути в Дорі в половині липня на приходстві моїх батьків. Провідником групи був Іван Бедріло, дуже здібний учень, добрий промовець, що не раз був "адвокатом" і боронив нас у шкільних розправах, де звичайно його "клієнти" вигравали.

Того року Шухевич не ходив з нами в Карпати, бо був зв'язаний іншою організаційною справою у Львові. З нашої УАГ належали до Турів Іван Бедріло, Володимир Булик, Михайло Добрянський, Ярослав Карпевич, Ярослав Климко, Теодор Ординець, Лев Підлісецький, Рак, Роман Зубик, Юрій Чайковський і я, а з Філії Роман Шухевич, Богдан Підгайний і Юрій Шухевич, а з Торговельної Школи "вуйко" Сенчина, дуже добрий тенор. Всі були завзяті спортсмени, не тільки любили, а й вправляли руханку в школі, хоч одна година в тижні не вистачала, але на площі "Сокола Батька" ми вправляли всі роди легкоатлетки.

Наша трійка, себто Ординець, Климко і я, часто виступали на різних спортових ігрищах. Не забуду спортового свята в залі Музичного інституту ім. М. Лисенка. Після багатої програми на сцені устали декорації грецького парку та підстави для клясичних статуй. Наша трійка, помальована білим алябастром, одягнена в відповідні "фіґові" листочки та сріблісті перуки, наче грецькі статуї, усталися в позах клясичних скульптур, як дискобол, мет ратищем, борці, а найбільше ефектовна була величава скульптура

"Перемога". Ординець держав мене над головою в поземій позиції, а Клишко, як переможений, лежав біля ніг. Коли відкривалася картина, ми "завмирили", а різнокольорові рефлектори освічували нас. Оплескам не було кінця. Ромко Шухевич грав на фортепіяні. Та точка програми була його ідеєю, а класична музика українських композиторів та чудові паркові краєвиди із скульптурами робили сильне враження.

Одним з найближчих наших друзів юнацьких років був Іван Бедріло. Зустрічалися ми дуже часто, вели довгі розмови, в яких Шухевич робив не раз дуже цікаві висновки. Обговорювали різні проблеми наших історичних невдач, а Шухевич завжди казав, що ми не вірили в наші сили й шукали спільників, а то було помилкою. Він казав, що наша політична верхівка не мала відповідної заправи, а вороги завжди вміли нас обдурити й використати.

Одною з найбільше вдалим і гідних опису була прогулянка в Карпати в 1924 році, в якій брав участь і „Шух”. П'ятнадцять юнаків приїхали до Дори в п'ятницю вечірнім поїздом, а ми на приходстві, зараз біля залізничної станції, вітали їх оваційно. Мої батьки знали майже всіх з попередніх років, крім „Шуха” і „Куфи” (Підгайного), і, як звичайно, по добрій "гуцульській" вечері, на якій було понад 30 осіб, ми зробили "генеральну пробу" нашого концерту, що мав відбутися в суботу увечері. В тім часі бували в нас такі "світила" як Голинський, Тисяк, Безкоровайний і Бригідер – скрипаль, що давали запоруку доброї мистецької імпрези, а до них ще Микола Лепкий і мій батько, колишні солісти славної шіснадцятки "Бандурист" у Львові в 1900-х роках, про що розказувала мені пізніше в Гребеніві наша славна артистка й оперна співачка світової слави Соломія Крушельницька, що не могла насититися красою їх концертів. Концерт "Турів" з новим репертуаром мав бути великою несподіванкою, бо ми мали знаменитих співаків-солістів, як "вуйко" Сенчина, Влодко Булик, Славко Карпевич, Михайло Добрянський, а всі інші теж були добрими співаками, і Шухевич як пі

я
ніст із своїми мистецькими композиціями і як акомпаніатор, що виручав на зміну мою маму. В суботу пополудні наша обширна вітальня заповнювалася сталими гостями-літниками, а біля четвертої години відбувся концерт. Роман Шухевич грав свою імпровізацію "Моя Україна співає" та бойовий марш, що його назвав "Марш Турів". Моя мама вела супровід Тисякові, що співав стрілецькі пісні, потім було скрипкове соло, в супроводі фортепіяну Володимира Бригідера та Голинського гримке: "Гетьмани, Гетьмани"... Тури пописувалися своїм репертуаром народних пісень в обрібці українських композиторів, як і нашого співака й диригента Влодка

Б
улика. На кінець скрипковий дует Бригідера з Безкоровайн
им

в супроводі фортепіяну, а врешті, коли всі просили колишніх членів хору "Бандурист" заспівати стару пісню, яку так любила Крушельницька, мій батько і Микола Лепкий, колишні абсолюенти УАГ з 1900 р.

’
заспівали з великим відчуттям "Вівці мої
’
вівці" та "Засумуй
’
трембіто"...

Того ж вечора, коли після молитви всі Тури полягали на сіно, хтось оповідав свої переживання, а Влодко Булик запитав Шухевича , як постала його імпровізація "Моя Україна співає"... Він коротко розказав:

– Одного вечора я лежав на березі річки, а вгорі було безкрає темне небо, що миготіло мірядами зірок. У місячному сяєві я побачив соловейка, що на галузці співав свою пісню любови. Пахла черемха, а здалеку, з села линув спів дівчат і я, примкнувши повіки, подумав: "Це моя Україна співає"... Нагло спів соловейка урвався, благаючим тоном-зойком, що вдерся в мою душу болючим дисонансом... Я відкрив очі й побачив хижака – куну, що злазила з дерева... Я вбив її з пістолі, а мале, ще тепле тільце пташки держав довго на долоні. Тоді я зрозумів, що існує зло, яке нищить красу, що є велике зло, яке вбиває спів моєї України, і треба бути сильним і завзятим, хитрим і безпощадним, бо такий є закон природи... Тієї ночі горіли ясним полум'ям панські скирти, як протест проти хижака, що окупував мою Україну...

В неділю рано ми мали співати велику Службу Божу. По сніданні, наказі й молитві ми пішли в сторону старої церкви, що видніла на горбі, на тлі широких сіножатей Улоги, над якою майорів Білий Камінь, немов старе замчище серед скель та вивертів, вкритих старими смереками й ялівцем. Наліво на небосхилі простягалися зелені полонини попід горою Синячкою, високою на 1,200 метрів, що справді синіла пастелевими барвами на тлі сріблених хмар. Сонце їх золотило, заповідався гарний день... Святково одягнені гуцули заповняли церкву. На дверях ждав дяк Петро і його донька, що її кликали "дякова Маруська". Вона завжди помагала своєму батькові співати, мала дзвінкий голос і не дуже добрий слух... Ми прихапцем знімали гранатові беретки та клали великі лабати хрести на груди і входили до церкви. При дверях стояв Карпевич, що був того дня дирижурним. Диригував Влодко Булик, а „Шух“, „Куфа“ і я стояли в групі других тенорів. Влодко, соліст в нашій гімназії, знав свою справу. Його болгарське

„В
ірюю
”

, якого досі ніхто в Дорі не чув, робило помітне враження. Карпевич побожно співав

”
Отче наш

”

, а бас Добрянський пописувався на "Ісполнь небо і земля"...

Того ж дня ми мали, як звичайно перед прогулькою, сходини. Вийшла пропозиція від нашого провідника Бедрила вибрати провідником „Шуха”. Всі згодилися, але „Шух” не згодився, мовляв, було добре дотепер, то буде добре й далі. Бедрило був дуже добрим провідником, і всі його респектували. Так і залишилося. Шухевич сказав нам, що замовив у Празі для нас шатра, легкі й непромокальні, а розложені на чотири частини, могли бути плащами для чотирьох. Шатра треба було відібрати на Говерлі в означенім часі. Тоді ми уложили проект нашої мандрівки на 13 днів, з підходами на верхи з протилежного боку границі від Карпатської України. Кожного ранку в наказі було визначено, скільки в той день та в якому часі маємо перейти. Проект дав Куфа-Підгайний.

"Тури" відбули три одномісячні прогульки в Карпати. На одній з них у 1924 році були Роман Шухевич і Богдан Підгайний. Перейшли ми цілу Чорногору від Говерлі до Попа Івана, плили дарабами від Шибеного озера до Кут, перейшли Горґани, Великий Бескид, відвідали Підлюте й митрополита Шептицького та закінчили в Бубнищу, де Роман, наражуючи своє життя, зняв з неприступної скелі австрійський прапор, що висів там від 1915 року, й повісив український. Під час прогульки ми мали змогу пізнати Романа ближче, відчути його велику силу духа, бистроту ума, а перш за все дружнього, жартівливого приятеля.

Коли я 20 травня 1926 р. здав матуру, то хотів студіювати медицину і вніс заяву до університетів у Львові, Кракові й Познані. Потім вибрався в першу дальшу подорож до Познаня. У Львові вступив до Романа Шухевича на Косинерську 18, а того дня увечері ми мали прощальні сходини нашої п'ятки. Ми роз'їжджалися в різні сторони на студії. Роман прощав своїх друзів короткими, твердими словами. Також одержали клички для дальших зв'язків з відповідним призначенням. Коли Роман закінчив, усміхнувся дружньо і сів до фортепіяну. Ми почули його композицію "Моя Україна співає" та другу, якої ще не знали, "Буря в Карпатах", що були для нас музикою юних днів, які ми прощали в той день... Свою гру Роман закінчив першою стрічкою "Не пора", перескочив на закінчення знаної пісні "Ой та зажурились Стрільці Січовії" і по останньому сильному акорді "задрожить тоді Варшава", він твердо сказав „і МОСКВА...” Наші дороги розійшлися, але перехрещувалися не раз у майбутньому, в багатьох важливих днях, що їх занотувувала історія нашої поневоленої Батьківщини.

Слідуючого дня я поїхав до Познаня, а мій друг, Федько Ординець, відвіз мене аж до Кракова. В Познані ждав на мене Богдан, і ми обидва замешкали при вулиці Подвалє, де

колись були старі укріплення міста. Поприїжджали студенти з різних гімназій, а в тому деякі наші знайомі. Мене і в Познані не прийняли на медицину та спрямували записалися на експортівку, а по першій році знову вносити подання на університет. Почалися виклади. Ми з Богданом заходили часто до товаришів і також до дівчат зі Львова. Нагло 17-го жовтня Богдан одержав телеграму, що мама важко захворіла, щоб приїжджати. Ми знали, що це виклик до Львова у важній справі. Я вичистив його револьвер та випробував , чи не затинається. Увечері він поїхав поспішним поїздом на Львів, а 20-го жовтня Богдан вернувся, але я вже знав з радія і з часописів, що у Львові згинув з руки члена УВО куратор Собінський. Богдан на тему того атентату не говорив довгий час. Але коли ми вчитали, що здогадних виконавців замаху засудили, Івана Вербицького та Василя Атаманчука, Богдан ходив довгий час пригноблений. Перед від'їздом на Різдвяні свята, по закінченні практики, він зобов'язав мене приїхати першого травня до Данцігу. Того ж дня я побачив перший раз море і покушав , чи солоні вода. Ми викупалися, хоч вода була холодна, як у Пруті... Пополудні під час курсу відбулося гостре стріляння з кріса. Мені придався вишкіл, що його дістав у Львові від Романа, бо я знав багато з тактики, призначеної для бойовиків УВО. В Данцігу я познайомився з різними членами УВО та з "вуйком" Згорлякевичем, що видав мені за порученням Підгайного "службовий" револьвер марки "Ортгіш", за який польські суди давали як правило п'ять літ тюрми. Той револьвер я мав при собі, коли переходив особисту ревізію на кордоні в Тчеві. Інструкції Романа були певні, доцільні і ніколи не заводили... Повертаючись з Познаня на вакації, я відвідав Романа, з яким провів кілька днів та відбув дуже секретний курс, що був вишколом про особисту безпеку, передавання засекречених вістей для УВО.

В 1928 р. Шухевича взяли до польського війська, до старшинської школи, а в Данцігу, де я був за інструкціями, мені доручили заложити Корпорацію "Чорноморе" в Кракові, що я зараз того самого тижня зробив. Першим членом Корпорації "Чорноморе" вибрали Б. К. Шухевич залишив мені листа й радив мені також іти до війська, як покличуть, та рівночасно відкликав заборону "викручуватися" від побору, як було давніше. На його думку, всі націоналісти повинні бути добрими військовиками різних спеціальностей.

По закінченні "польської школи підхорунжих" у Володимирі-Волинському Шухевич виїхав на продовження військових студій за границю. Зараз по повороті Шухевич як бойовий референт ОУН, що в міжчасі постала, перевів цілий ряд дуже зорганізованих та планових акцій, т. зв. ексів, які виконали його бойовики рівночасно в різних і зовсім віддалених місцевостях. Це викликало паніку серед польської поліції, що стала безрадною, коли саботажні акції велися на всій українській території під Польщею. Це мало сильний відгомін за границею. Н

ь
ю

-
йор
к

ський журнал "Ди Нейшен" писав 5-го листопада, 1930 року:

"Довго тліючий спротив українців проти крадежі їхньої незалежності вибухає у формі теперішнього бунту проти польського панування. Українці Східної Галичини не мають нікого, хто заступив би їх в Союзі Народів. Американські кореспонденти подають, що українські петиції і скарги просто викидали до коша, бо в Секретаріяті Союзу Народів немає нікого, хто цікавився б тими людьми. А тому не можна дивуватися, що українці в Галичині вибрали інші, безпосередніші засоби, щоб заговорити про свої кривди".

Голова Крайової Екзекутиви ОУН та Крайовий Командант УВО, сотник Юліян Головінський накреслив плян широкої революційної акції масових саботажів. Доручив то перевести бойовому референтові Романові Шухевичеві, що розплянував дуже дбайливо та в революційному темпі. По всій Галичині спалахнули пожари, горіли скирти збіжжя й сіна та забудовань польських дідичів і колоністів, а до цього ще й демолювання поліційних станиць та домів шовіністичної організації "Стшельцув".

В дні 30-го вересня 1930 р. знайдено під Бібркою вбитого сотника Юліяна Головінського, що згинув з рук поліції. Його пост перебрав дотогочасний референт Організації Степан Охримович в 1931 році. Після того прийшов цілий ряд політичних убивств, як Тадея Голуфка в Трускавці, комісара поліції Чеховського, атентат в советському консуляті, де студент Микола Лемик убив пострілом з револьвера висланника Сталіна Майлова. Вкінці прийшла черга на атентат на міністра Перацького в Варшаві, якого схарактеризовано у відозві УВО:

"Чин бойовика УВО вдарив не тільки Перацького як особу, а і в Перацького, як реалізатора польської окупаційної політики на ЗУЗ. Бо хто був Перацкі? Перацкі, це послідовний погромник українського національного життя на ЗУЗ. Перацкі – це ліквідатор українського шкільництва, українських культурно-освітніх установ, господарських, кооперативних, спортових товариств і кружків, це полонізатор української Церкви. Перацкі – це творець і організатор польської колоніальної, грабункової політики на ЗУЗ, колонізації українських земель польськими зайдами, заліву промислових осередків на ЗУЗ польським робітництвом. Перацкі – це організатор погромів українців на ЗУЗ поліцейсько-уланськими бандами, карними експедиціями, стшельцями, варварських пацифікацій в рр. 1930-32. Перацкі – це творець наглих судів, шибениць і мордів українських революціонерів. Перацкі – це автор поліційних знущань і

катувань українських політичних в'язнів. Перацкі – це творець системи морального розкладу українського життя масовим насаджуванням конфідентів. Перацкі – це автор профанацій і дикого збезчещування пам'ят

и

героїв української визвольної боротьби, розкопування могил, нищення хрестів. Перацкі – це один із творців і часовий сторож – жандарм цілого жорстокого варварського арсеналу ляхського окупаційного панування, яке поставило собі за ціль згнобити українське життя, розгромити і спольонізувати його. Бойовик УВО кинув Українському Народові під ноги голову одного з його катів, голову польського міністра внутрішніх справ, найстаршого ляхського поліція".

Плян атентату приготував Роман Шухевич – "Дзвін", виконав член УВО Гриць Мацейко – "Гонта", якого вибрав Степан Бандера з-поміж трьох. Технічними деталями керував тодішній бойовик, референт КЕ ОУН Богдан Підгайний. Дня 16-го червня 1934 року, після 3-ї години пополудні згинув на вулиці Варшави польський міністр Перацький. Особиста поліцейна охорона не могла захистити його від кари з рук бойовика ОУН. Виконавець, відстрілюючись від погоні, втік і ніколи його не зловили.

Останній рік перед вбивством Перацького Роман Шухевич докінчував студії на Політехніці у Львові на відділі будови мостів і гребель, а його дотогочасний заступник інж. Богдан Підгайний – "Бик", що виконував всі функції бойового референта, попав на судовий процес за вбивство Перацького, а Роман Шухевич – "Дзвін", організатор атентату, на суд не попав. Під час масових арештів націоналістичних студентів Романа Шухевича арештували і на початку липня 1934 вивезли до концентраційного табору в Березі Картузькій, де він перебув до січня 1935 року. Тоді його перевезли до Львова, оскаржили в "Процесі Бандери" за приналежність до ОУН та засудили на 4 роки тюрми. Подаючи деякі нотатки з діяльності і Романа, щоб краще навітлити його характеристику, мушу згадати про один спомин львів'янки Оксани.

– Тоді я пізнала 16-літнього симпатичного блондина Романа Шухевича, який мені подобався як живий, дотепний і добре вихований юнак. Він не належав до тих хлопців, які провадять нецікаві розмови. Дуже часто він згадував, що до півночі читає, бо вдень не має часу... Наводить його слова: "Ми мусимо гартувати спортом тіло, але що найважливіше, здобувати знання, вчитись чужих мов і вправлятись у вироблюванні сильної волі". Роман був також талановитим піаністом, і коли по виступі, де він грав Скерцо - Моль Шопена, я йому погратулювала, відповів мені то, чого ніколи не забуду

:

„Я не стараюся бути фаховим піаністом, бо це було б і неможливим для мене спокійно вправляти на фортепіяні, коли довкруги таке діється з моїм народом. Не раз вночі не можу заснути, коли бачу перед собою повні докору погляди наших тисячних жертв за ґратами... Не думай, що в мене хвилиний настрій романтичного юнака... Я вирішив посвятити своє життя для боротьби за нашу самостійну державу... Вже досить того упокорення..."

Роман був для мене ідеалом борця за українську державність. Його енергія, непохитна воля, бистрий розум і безмежна любов до Батьківщини, а при тому непересічна інтелігенція і тонке відчуття кожної ситуації і при тому скромність та природність заповідали людину великого формату. Раз він сказав:

„Я знаю, що раніше чи пізніше я згину від ворожої кулі. Старим я не буду ніколи, але не боюся за наше майбутнє, коли знаю, що наші засуджені сільські хлопці гинуть з окликом: “Хай живе Україна” ”.

Здавалося б, що вже цієї характеристики 16-літнього юнака досить, щоб оцінити великого духа людини, яка кладе на терези свого життя безкомпромісову боротьбу за волю батьківщини. Дуже добру оцінку Романа Шухевича маємо з його примусового побуту в Березі Картузькій... Про це "-и-о" пише так:

— Шухевича привезли з іншими студентами з львівських Бригідок, арештованих у зв'язку з убивством Перацького. На келії 4 були В. М. Янів, Дмитро Грицай-Перебийніс, пізніший генерал УПА і Шеф Штабу, Ярослав Старух, Володимир Горбовий, Дмитро Штикало, інж. М. Кравців, Володимир Тимчій-Лопатинський та інші. Влада вимагала, щоб усі говорили по-польському, але Шухевич, до якого всі зразу стали відноситися як до "старшого", зарядив, що всі мають говорити по-українському, бо Береза Картузька лежить на українській території. Знав я Романа як абсолювента відділу будови мостів і гребель і доріг, тому здивувала мене тонкість його правничого думання. Винахідливість зустріти когось і передати вказівки, як далі поступати, була в Романа подивугідна. Ми подивлялися його бистроумність, а над усе холодну кров. Він приймав з усміхом і гумором обмеженість простору перебування, безвиглядність, непевність, важкі матерія

льні умовини та брак найменшого культурного життя. Він брав усе найтяжчі речі до ношення, та відступав свої голодні порції харчу тим, що потребували більше, або були карані за якусь провину зменшеними харчами та побутом у карцері, звідки виходили "голодніші – голодного вовка". Він умів кожному сказати якесь приємне слово та облегшити часто нестерпний тягар праці чи знущань польських поліцаїв.

У тих умовах В. Янів написав вірша "Пустинь південних цар" та присвятив його Шухевичеві. В навечер'я Йордану Романа перевезли до Львова на Бригідки. Побачив він мене на проході через тюремне вікно, а порозумівались ми в'язничною мовою глухонімих. На питання як він чується, відповів "добре", а що його чекає, повів рукою попід шию, що означає "повішення". Романа примістили на т. зв. Кацябах, в келіях на партері північного крила Бригідок. Келії були там понурі й вогкі з цементовою долівкою. Поліція переслухувала його 9 днів і ночей без відпочинку, і Роман видержав, заперечуючи, що він убив Собінського, та все інше, що йому закидали. В. Янів оповів наступне:

– Єдиною розрадою був павук, що плів своє павутиння, і щур, що вилазив з нори, ходив по долівці, а вночі вилазив на груди. Я кликав Романа стуканням на розмову, але раз він не відізвався. За якийсь час раптом "стук". „Шух” повідомив, що не відповідав на виклик, бо молився... Янів признався, що та відповідь Романа була переломовою і в його житті. Як довго довелось нам сидіти на одній келії, майже два роки, Роман кожного ранку і вечора заглиблювався в молитві на якийсь час і ніколи не здимав хрестика з шиї. Його твердження, що український націоналізм без Бога ніколи не сповнить свого завдання, давало багато до думання...

По виході з тюрми у Львові, де він на підставі амнесії сидів тільки два роки, а перед тим ще пів року в Березі, Роман відкрив реклямове бюро у Львові і там замешкав з родиною. Він уже був жонатий і мав 4-річного хлопчика Юрка. Крайовим провідником на ЗУЗ був тоді Лев Ребет. Через нездорові обставини деякі члени, що вийшли з Берези Картузької, не хотіли включатися в працю ОУН, як Зенон Коссак, Дмитро Грицай та інші. Романові Шухевичу, що найбільше надавався на крайового провідника ОУН, а його номінацію піддержував полк. Коновалець, запропонували перебрати це становище. Але з різних причин Роман запропонував на те місце Тураша-Грабовського, а сам у 1938 році виїхав за кордон, закінчив у Мюнхені спеціальний курс для старшин у війсьній академії. В тім часі назріла справа Карпатської України , та всі військовики, як Роман Шухевич, Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Олекса Гасин та багато інших виїхали до Ужгороду і стали в ряди оборонців Срібної Землі. 4-го вересня 1938 р. в новоорганізованій "Українській Національній Обороні" оформлено першу чоту УНО, що під командою полк. Михайла Колодзінського – "Гузара" взяла ініці

я тиву оборони в свої руки. Назву УНО змінено на "Карпатська Січ", для якої створено генеральний штаб у складі: полк. Михайло Колодзінський, шеф штабу пор. Роман Шухевич – "Борис Щука", чотар Зенон Коссак – "Тарнавський", заступник Шефа Штабу пор. Осип Карачевський – "Свобода", пор. Гриць Барабаш – "Чорний", пор. Юрій Лопатинський – "Калина" та чотар Евген Врецьона – "Волинський". На першому З'їзді Карпатської Січі, 4-го грудня 1938 року

перед урядом Карпатської України на чолі з о. А. Волошином продефілювало 10 тисяч Карпатських Січовиків. Роман, як пор. Борис Щука

мав зв'язок з Галичиною для організування фінансової допомоги та підсилення в людях. Тому Роман приїжджав до Львова в жовтні 1938 року та кілька разів пізніше на переговори з політиками й представниками господарських установ. Зорганізував віче, в якому, крім членства ОУН, брали участь члени Фронту Єдності з Дмитром Палієвим у проводі та члени інших угруповань. Зараз після віча відбулася імпозантна маніфестація проти малярських зазіхань на Срібну Землю, під час якої повибивали вікна в малярському консул

я ті та кількакратно атакували польську поліцію. Подібні маніфестації відбулися майже по всіх містах. Цим способом Роман Шухевич започаткував морально-політичну мобілізацію всіх українців на західноукраїнських землях.

Незрозуміла тактика тодішнього крайового провідника ОУН на ЗУЗ та заборона членам ОУН переходити на Закарпаття для допомоги воюючій Карпатській Січі, а рівночасно відкликання зорганізованої Шухевичем допомогової акції наших господарських установ, принесли несподіваний удар планам Карпатської України.

Дуже добре опрацьовані з документацією спомини з великих днів Карпатської України подає у своїх працях кол. міністр та голова сейму проф. Августин Штефан. Між іншим, він згадує там про Романа Шухевича – "Щуку", як молодого, енергійного і дуже працюючого старшину Штабу Карпатської України. При тому описує цікавий епізод, що характеризує тодішніх молодих вояків. Коли він прийшов о годині 8-ій рано до бюро в міністерстві шкільництва, побачив вояка на стійці, що ледве держався на ногах. Коли запитав його, як довго стоїть на стійці, той відповів, що від 10-ої години минулої ночі. Тоді він хотів звільнити молодого вояка, але цей відповів, що має наказ чекати, поки його не змінить інший. Професор порозумівся телефонічно із штабом, звідки негайно надіслали зміну. Цією справою занявся пор. Щука, з яким при тій нагоді познайомилися в міністерстві шкільництва.

При зміні гітлерівських планів, коли він віддав Карпатську Україну Мадярщині і вони почали наступ на столицю Хуст, по важких боях німці старалися здержати війну й радили її припинити, але наші представники в переговорах заявили, що в словнику українських націоналістів нема слова "капітуляція", і бої продовжувалися. По двох тижнях боїв січовики відійшли в Карпати, де в бою під Буштином з переважаючими силами малярів впали полк. Михайло Колодзінський – "Гузар" та його ад'ютант чот. Зенон Коссак – "Тарнавський" а пор. Роман Шухевич – "Борис Щука", не заставши

оборонної лінії біля Бичкова, що його зайняли вже мадяри, перейшов до Румунії. Своєю мужністю збройного опору наїздникам Карпатські Січовики вписали одну з найсвітліших сторінок історії українського Закарпаття. Не можу тут згадувати про внутрішні конфлікти в Організації Українських Націоналістів, що постали на тлі боротьби за самостійність Карпатської України та різних потягнень за інструкціями німців, що довело до шкідливого розриву внутрі Організації, бо це забрало б багато місця, але згадаю тільки, що становище провідника зв'язку з Краєм у Данцігу перебрав Роман Шухевич, що було дуже важливе у зв'язку з німецько-польською війною. Коли прийшов 1939 р. і німці розгромили Польщу моцарство за три тижні, советські війська ввійшли на територію Галичини. Поляки втікали стрімголов у напрямі Румунії, але дороги були відтяті. Члени ОУН на місцях організували міліцію, перебравши від польських поліційних станиць зброю.

В той час до мене прийшов чоловік і показав кусник газетного паперу, якого другу частину мав я. То був зв'язковий від Романа Шухевича, що викликав мене до Сянока. Я щасливо перебрався до Загір'я, поїздом заїхав до Сянока і відвідав Підгайного, який сказав мені, що Шухевич завтра приїде з Кракова. Роман приїхав з сином Юрком, який кликав мене вуйком. В розмові про ситуацію і німців Роман заявив: "Я не вірю в їх добру волю визнати Україну самостійною державою. Вони нас тепер потребують і використають, бо ще не знають, як їм піде війна на Сході, але як Гітлер думає, що нас перехитрить, то помиляється, бо ми маємо свої пляни".

Коли в квітні 1941 р. II Великий збір ОУН вибрав провідником Степана Бандеру, то Роман Шухевич став членом Проводу з дорученням очолювати військову референтуру, до якої ввійшли Дмитро Грицай і Олекса Гасин, він розбудував перш за все зв'язок з Краєм і вислав туди певних і досвідчених людей. Коли Німеччина почала війну з большевиками, Шухевич зробив те, що йому наказувала холодна калькуляція. На Україну вислав дружини українських націоналістів, добре вишколених, а сам ввійшов з німцями до Львова на чолі Українського легіону. Того ж дня він побачив свого замордованого брата Юрія в тюрмі при вул. Лонцького. На обличчі суворого вояка блистіла сльоза.

Пізніше Шухевич перейшов у підпілля й перебрав провід протинімецької боротьби, а в 1943 р. став головним командиром УПА як генерал-хорунжий Тарас Чупринка.

Як підпільник часто вживав однострою німецького старшини й ходив відважно по місті. Одного вечора я побачив його в оперному театрі з німецькими старшинами. Побачивши мене, він дав мені знак, і ми його зустріли в перерві. Я тоді сказав йому, що німці поставили за його голову високу нагороду, але він лише підсміхнувся і сказав: "Поляки були задурні, щоб мені щось доказати, з німцями бавлюся в піжмурки, а з Москвою ще

поборемось...

”

Вже тоді Роман передбачував, що Німеччина війну програє. І справді, коли німці зрозуміли, що війни не виграють, думали рятувати себе співпрацею з УПА, тому запрошували ген. Шухевича на переговори й обіцювали зброю, постачання і все інше за допомогу у війні з большевиками, але ген. Шухевич заявив, що УПА може співпрацювати тільки з такою Німеччиною, яка рішуче визнає державну суверенність України. Німці звільнили були також з тюрми в Берліні Степана Бандеру, щоб тільки дістати згоду УПА на співпрацю, але провід цю пропозицію відкинув.

Коли в попелі імперій загинув Третій Райх, УПА перейшла в наступ проти Москви. І тут знову виявився політичний хист Романа Шухевича – “Чупринки” передбачувати майбутні події та робити потягнення, які нас рятували від закиду коляборації, яку нам старалися насильно накинати... Генерал Шухевич-Чупринка мусів відзначатися всесторонністю як людина з глибоким розумінням проблематики, доказом чого є факт, що очолював одночасно державний центр в Україні, яким там була УГВР, і політичний рух ОУН. Він був одним з ініціаторів 1-ої Конференції поневолених Москвою народів Східної Європи й Азії, що відбулася на території УПА в 1943 році. Найважливішою рисою його індивідуальності була та внутрішня сила вірити в перемогу, а ширина політичного горизонту дозволяла йому розуміти інших, навіть політичних противників. Це було рисою толерантності й ставленні до них, але він ніколи не поступався, як ішло про добро справи, хоч часто суспільність його кривдила, не розуміючи українського підпілля, але він вірив, що прийде час, коли всі зрозуміють, що воно є кість української кости, кров'ю крови наших батьків, бо тільки така постава може зродити правдиву, непереможну силу.

А та сила зростала з літами, і часто не великі факти, а малі епізоди були виявом щирости й розуміння революційної боротьби. То зміцнювало духа і додавало запалу. Генерал Чупринка підкреслював такі моменти у своїх розмовах.

Треба з признанням підкреслити тісну співпрацю Командира з підпільною Церквою, коли прийшли переслідування й арешти єпископів та духовенства. Церква шукала тоді захисту в тих самих бункрах підпілля революційно-визвольного руху. Від ворожих куль гинули разом з воїнами та старшинами УПА полеві духовники, а в зимових бункрах УПА простягав ручки з ясел новороджений Ісус в час Христового Різдва і там зростала віра у Воскресення.

Читаючи різні спомини його друзів з УВО, ОУН і УПА, знаходимо його таким, яким зростав, жив і був у хвилину смерті. Період боротьби українського народу під проводом генерала Шухевича – “Чупринки” є одною з найцікавіших сторінок української історії. Творилася вона з правди, щирости і безсумнівного героїзму всіх прошарків суспільства на українських землях, а зокрема – цілого ряду борців-героїв, між якими перше місце зайняв Рома н Шухевич – Тарас Чупринка, головний командир УПА, що 5-го березня 1950 р. впав на полі слави.

Невідома могила генерала Романа Шухевича – Тараса Чупринки в далекій Україні має містичну силу. По аналізі всіх діл, по зрозумінні найвищого відречення людини, що віддала все для сповнення великої ідеї – виборення волі Батьківщині, ми віримо глибше у Воскресення. Його життя є найкращою синтезою громадських чеснот справжнього державного мужа. Як родилася легенда Листопадового зриву, на якій зросло покоління Романа Шухевича, як кров лицарів покликала до життя нових переємців ідеї, так недаремною була кров ГОЛОВНОГО КАМАНДИРА УПА, генерала ТАРАСА ЧУПРИНКИ.

Ганушевський М. Роман Шухевич у моїх споминах // Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові. – Філадельфія, 1978. – Кн. 2. – С. 451–463.